

Otthon a Kárpát-medencében

Területfejlesztési Szabadegyetem

2011-2015

Szerkesztette:
Fábián Attila

Társszerkesztő:
Bertalan Laura

NYUGAT-MAGYARORSZÁGI EGYETEM KIADÓ
SOPRON
2015

©Fábián Attila, Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, 2015

Nyelvi lektor • Takács Gábor
Technikai szerkesztő • Takács Eszter

Horváth Gyula professzor úr emlékére

ISBN 978-963-334-276-3

A szerzők köszönetüket fejezik ki az alábbi támogatóknak:

NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

Köszönetünket fejezzük ki a „Klímahatás – Az éghajlatváltozás hatásainak komplex vizsgálata, nemzetközi K+F pályázatok előkészítése a Nyugat-magyarországi Egyetemen (TÁMOP-4.2.2.D-15/1/KONV-2015-0023)” projekt támogatásáért. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

PAGEO | PÁLÓSI ATTILÁÉ
ALAPÍTVÁNY

Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó • 9400 Sopron, Bajcsy-Zsilinszky utca 4.
Felelős kiadó • Prof. Dr. Németh Róbert rektorhelyettes
Borítóterv • Juhász Márton
Megjelent • 33 (B/2) ív terjedelemben
Palatia Nyomda és Kiadó Kft. • 9400 Sopron Bem utca 3.
Felelős vezető • Radek József

Kocsis Károly – Tátrai Patrik:
A Kárpát-medence etnikai térszerkezetének változásai a rendszerváltást követően

Bevezetés

A Kárpát-medence 20. századi etnodemográfiai történetét elsősorban a határváltozások, majd pedig a megváltozott hatalmi (többség-kisebbség) viszonyok indukálta (kényszer)migrációs és nemzetváltási (asszimilációs) folyamatok jellemezték leginkább. Habár a rendszerváltással ezen események korántsem zárultak le (pl. a délszláv háború, Szlovákia és Ukrajna önállósodása) a rendszerváltás és különösen az ezredforduló utáni időszakban az etnikai (tér)szerkezetet jelentősen átalakító folyamatoknak lehetünk tanúi. Ezen új folyamatok, illetve a nemzetállamok hagyományos homogenizációs törekvései egyszerre hatnak – többnyire ellentétes irányba.

Melyek tehát ezek a térségünkben újnak számító jelenségek? Elsősorban Magyarországon, de a térség több országában is (pl. Szlovákia, Horvátország) megfigyelhető egyes, korábban drasztikusan fogyó kisebbségek számának váratlan növekedése. A folyamat háttérben részben népszámlálás-módszertani változások állnak, hiszen Magyarországon mind 2001-ben, mind 2011-ben lehetővé tették a többes etnikai identitás deklarálását, aminek következtében a magyarországi kisebbségek népszámlálási száma 2011-ben megközelítette a 770 ezer főt. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a kettős kötődések léte nem új jelenség, mindössze annak jobb mérhetősége számít újdonságnak. A módszertani változások mellett azonban egyéb elméletek is alkalmazhatók a kisebbségek lélekszámának növekedésére: Tóth és Vékás (2013) elsősorban az asszimiláció/disszimiláció dichotómiával, míg Tátrai (2014) inkább a hibriditás és szimbolikus etnicitás fogalmaival magyarázza a jelenséget.

Az etnikai szerkezet átalakulásának másik, nagyságrendileg talán még az előzőnél is fontosabb komponense az etnikai hovatartozásukról nem nyilatkozók számának ugrásszerű növekedése. A Kárpát-medence összes államát érinti ez a jelenség, aminek következtében több országban immár az államalkotó nemzet száma és aránya is lecsökkent. Az egyetlen kivétel

az a Horvátország, ahol a délszláv etnikai konfliktus és polgárháború hatására éppen ellenkező folyamat, az etnikai identitás megerősödése ment végbe.

A jelenség – azaz a nem válaszolás – okait vizsgálva Kocsis (2003, 708.) a nemzeti öntudat gyengülését és az etnikai hovatartozás jelentőségének csökkenését emeli ki, míg Kapitány (2013, 28–29.) Kárpát-medencei körképében további négy lehetséges tényezőt hangsúlyoz: rejtett kisebbségi identitást (a 2001-es népszámlálás települési adatai nyomán); egyes kisebbségek esetében az adatfelvétel – számlálóbiztos általi – tudatos szabotálását; a népszámlálással és általában az adatszolgáltatással szembeni széleskörű bizalmatlanságot; valamint az önköltés hatására csökkenő válaszolási hajlandóságot. Ugyanakkor Erdélyben módszertani sajátosságok is hozzájárultak a nem válaszolók számának jelentős megugrásához (ld. Kiss–Barna 2012, 12.).

A térség országait érintő harmadik közös és egyre jelentősebb tényező a népességfogyás, amely különösen az elmúlt évtizedben gyorsult fel elsősorban a gazdasági indíttatású kivándorlás hatására. Ebben az időszakban több százezer – többnyire produktív korban levő – fiatal hagyta el a régiót, amely jelentős demográfiai problémákhoz vezet, illetve jelentős hatást gyakorol az etnikai szerkezetre is.

A következőkben ezen általános jellemzők részletesebb területi bemutatására törekszünk – főként a Kárpát-medence magyar lakosságának tekintetében –, különös tekintettel a 2011-es népszámlálások alapján kibontakozó etnikai térszerkezet ismertetésére.

Etnikai folyamatok az 1989 utáni időszakban

Az 1989 utáni évtizedben a térség országaiban jórészt folytatódtak a korábbi tendenciák, azaz a hagyományos, jelentősebb lélekszámú kisebbségek (elsősorban a magyarság) fogyása. A 2001–2002-es népszámlálások időpontjában a Kárpát-medencében 11,7 millió magyar nemzetiségűt és 12 millió magyar anyanyelvűt írtak össze, míg napjainkban a magyar nemzetiségűek lélekszáma 10,4 millió, a magyar anyanyelvűeké 10,6 millió fő körül lehet. Mindeközben a Kárpát-medence összlakossága az 1990 körüli 30,2 millióról az ezredfordulóra 29,5, majd 2011-re 28,2 millióra csökkent.

1. táblázat: A Kárpát-medence egyes régióinak etnikai összetétele (ezer főben, 1990–2011)

Év	Összéné- pesség	Magya- rok	Róma- nok	Szlová- kok	Horvá- tok	Szerbek	Ukránok	Ciga- nyok	Néme- tek	Szlové- nek	Csehek	Jugo- szlávok	Ismeret- lenek
Magyarország													
1990	10 375	10 142	11	10	14	3	–	143	31	2	–	–	–
2001	10 198	9 416	8	18	16	4	6	190	62	3	–	–	571
2011	9 938	8 314	26	30	24	7	9	309	132	2	–	–	1 456
Erdély (Románia)													
1992	7 723	1 604	5 684	19	4	27	50	203	109	–	5	–	–
2002	7 222	1 416	5 394	17	7	21	49	244	49	–	3	–	1
2011	6 789	1 217	4 795	14	5	16	42	271	33	–	2	–	378
Szlovákia													
1991	5 274	567	–	4 519	–	–	30	76	5	–	59	–	9
2001	5 379	521	–	4 615	1	–	35	90	5	–	47	–	55
2011	5 397	458	–	4 353	1	1	41	106	5	–	34	–	382
Pannon-Horvátország (Horvátország)													
1991	3 207	20	1	5	2 549	385	5	6	2	12	12	73	41
2001	3 010	15	–	4	2 712	150	4	8	2	7	10	–	12
2011	2 873	13	–	4	2 623	131	3	15	2	5	9	–	22
Vajdaság (Szerbia)													
1991	2 014	339	39	64	98	1 144	22	24	4	3	2	174	21
2002	2 032	290	30	57	76	1 322	20	29	3	2	2	50	79
2011	1 932	251	25	50	64	1 290	18	42	3	2	–	12	124
Kárpátalja (Ukrajna)													
1989	1 246	156	29	7	–	–	977	12	3	–	–	–	–
2001	1 255	152	32	6	–	–	1 010	14	4	–	–	–	–
2012	1 252												
Őrvidék (Ausztria)													
1991	271	7	–	–	19	–	–	–	239	–	–	–	–
2001	278	7	–	–	20	1	–	–	242	–	–	–	–
2012	286												
Muravidék (Szlovénia)													
1991	90	8	–	–	2	–	–	1	–	78	–	–	2
2002	82	5	–	–	1	–	–	1	–	70	–	–	4
2012	80												
KÁRPÁT-MEDENCE													
1990	30 200	12 843	5 764	4 624	2 686	1 560	1 084	465	393	95	78	247	73
2001	29 456	11 822	5 464	4 717	2 833	1 497	1 119	576	367	82	62	50	722
2011	28 234												
KÁRPÁT-MEDENCE (%-ban)													
1990	100,0	42,5	19,1	15,3	8,9	5,2	3,6	1,5	1,3	0,3	0,3	0,8	0,2
2001	100,0	40,1	18,5	16,0	9,6	5,1	3,8	2,0	1,2	0,3	0,2	0,2	2,5
2011	100,0												
Megjegyzések: Horvátok: bunyevácokkal, sokacokkal, krassovánokkal; Ukránok: ruszinokkal; Ismeretlenek: a nemzetiségükről nem nyilatkozókkal, regionálisudatúakkal.													

Forrás: Az egyes népszámlálások nemzetiségi adatai.

Mindez azt jelenti, hogy a magyarok aránya a Kárpát-medence össznépeességén belül 1991 és 2001 között 42,5%-ról 39,7%-ra, majd 2011-re 36,9%-ra mérséklődött. E csökkenést elsősorban az etnikai kérdésekre nem válaszolók (0,2→2,5→8,3%), valamint a magukat romának vallók (1,5→2,0→2,6%) arányának növekedése ellensúlyozta (1. táblázat).

A 2001 és 2011 közötti időszakot tekintve a magyarok fogyása az 1990-es évekhez képest felgyorsult, amelyet az egyre kedvezőtlenebb demográfiai mutatók (csökkenő tendenciájú, már korábban is negatív előjelű természetes szaporodás, fokozódó kivándorlás mind az anyaországból, mind a szomszédos országokból jelentős részben a Kárpát-medencén kívülre) mellett az asszimiláció, valamint a nemzetiségéről nem nyilatkozók számának kiugró növekedése okozott. A 2000-es években a magyarság számának csökkenése – csakúgy, mint a megelőző évtizedekben – természetesen a kisebbségben élők esetében (-13,1%) volt a nagyobb mértékű, ellentétben az anyaországiakéval (-11,7%). Ezen értékek 3-5%-ponttal magasabbak, mint az 1990-es évek átlaga.

A magyarság csökkenése természetesen területileg differenciáltan ment végbe: a kisebbségi magyar közösségek esetében általánosan megállapítható, hogy minél magasabb a magyarok helyi aránya, annál kisebb mértékű volt a csökkenés. A 2001 és 2011 közötti időszakban – hasonlóan a korábbi évtizedhez – a felvidéki, erdélyi és vajdasági szóránymagyarság száma közel negyedével csökkent egy évtized alatt, míg ezen régiók tömbmagyarsága csak 8%-kal fogyott. Az egyes nagyrégiók szintjén vizsgálva megállapítható, hogy a horvátországi (éves átlagban -1,6%), az erdélyi (-1,5%) és a vajdasági (-1,4%) magyarság csökkenése valamivel nagyobb mértékű volt, mint Szlovákiában (-1,2%), illetve a becslések szerint (melyek az ukrán válság előtti időszakra vonatkoztak) Kárpátalján.

A magyarság helyi arányának változásai, aminek segítségével a magyarság pozícióit elemezhetjük, némileg eltérő képet mutatnak. A magyarok aránya az összlakosságon belül Erdélyben 1,6, a Vajdaságban 1,3, míg Szlovákiában 1,2 százalékponttal csökkent. Azonban települési szinten vizsgálva jól látható, hogy Szlovákiában pont a tömbterületeken (pl. Csallóköz, Gömör) jelentősen visszaesett a magyarok helyi aránya, ami elsősorban a magyar→szlovák asszimilációval, a cigányok változó önbevallásával, illetve a nagyvárosok szuburbanizációs folyamataival magyarázható. Utóbbi jelenség figyelhető meg az erdélyi nagyvárosok

környékén is. Ugyanakkor Erdélyben (és a Vajdaságban) a magyar tömbterületek arányvesztése (Marosszéket leszámítva) sokkal kevésbé jellemző, mint Szlovákiában. A magyarság pozícióinak vizsgálatánál fontos megemlíteni, hogy Erdélyben és a Vajdaságban a többségi nemzetek létszámvesztése (a magyarokat is meghaladó kivándorlásuk miatt) a magyarokéhoz hasonló arányú volt, így a magyarság pozíciói nem romlottak számottevően. Ezzel szemben a kivándorlástól kevésbé érintett Szlovákiában a magyarok arányának visszaesése szinte minden településen megfigyelhető volt.

A Vajdaságot és Horvátországot kivéve a magyar anyanyelvűek száma mindegyik makrorégióban meghaladja a magyar nemzetiségűekét. Leginkább a szlovéniai Muravidéken (20,6%-kal) és Szlovákiában (11%-kal). A Kárpát-medence déli területein (pl. Dél-Bánság, Szerém-ség, Szlavónia), ahol a magyarok szóránnyhelyzetben élnek, a magyar nemzetiségűeknek csupán 19–25%-a tekinti a magyart anyanyelvének. Különösen nagy a különbség az anyanyelvi és nemzetiségi adatok között a szlavóniai Belovár-Bilogora megyében, ahol a magyaroknak már ¾-e vallja anyanyelvének a horvátot.

Hozzávetőleg ugyanezek a területeken, illetve Közép- és Délkelet-Szlovákiában, Máramarosban, a Mezőségeken és a Tiszántúlon fogyott a legnagyobb mértékben 2001 és 2011 között a magyar nemzetiségűek száma. Ugyanakkor Budapest, a többi magyarországi nagyváros, és egyes határon túli magyarlakta nagyvárosok (pl. Nagyvárad, Marosvásárhely) agglomerációjában, illetve a Székelyföld egyes részein számottevően gyarapodott a magyarok lélekszáma. A magyar többségű etnikai terület az elmúlt évtizedben minimum 75 településsel zsugorodott, melyek közül 34 a magyar–szlovák nyelvhatárra jutott.

A magyarok lélekszámával kapcsolatban a fentiekben ismertetett nyers statisztikai adatok és demográfiai változások háttérében megbúvó objektív (természetes és mechanikus népmozgalom) és szubjektív tényezők (pl. a nemzeti öntudat szintje, azt meghatározó külső faktorok, asszimiláció, nemzetváltás, népszámlálás-technikai problémák) ismertetésére e helyen csupán rendkívül vázlatosan nyílik mód.

A természetes népmozgalom területi különbségei magyar viszonylatban közel évszázados gyökerekkel rendelkeznek. Az elmúlt évtizedben a magyarok természetes szaporodásának értékei immár a Székelyföldön, a Csallóközben és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is negatív tartó-

mányba fordultak (vö. Gyurgyík 2014; Veres 2015). A természetes fogyás az elmúlt dekádban a legnagyobb mértékben a délvidéki magyarokat tizedelte és tényleges fogyásuk egyik leglényegesebb okozójává vált. A vándormozgalmat tekintve a már korábban is jelentős kárpátaljai, erdélyi és vajdasági magyar kivándorlás mellett egyre jelentősebb az anyaországi magyarok nyugatra vándorlása. Míg a korábbi időszakban a szomszédos országokból elköltözők célállomásai között Magyarország még jelentős súlyt képviselt, napjainkban már a Kárpát-medence minden régiójából a kivándorlás zöme a Kárpát-medencén kívülre irányul. Az elmúlt évtized belső vándorlásainak leglátványosabb momentumai a szuburbanizációs folyamatok megjelenése a szomszédos országokban is. Ennek keretében az összes jelentősebb nagyváros agglomerációja növekedni kezdett, ami ezen régiók etnikai arculatának átformálódásához vezetett.

Azt a statisztikai ténytet, hogy egy időpontban mennyien vallják magukat magyarnak számos ún. szubjektív tényező is befolyásolhatja. Ezek közül kiemelkedik az adott államnak és az anyaországnak a magyar kisebbséggel (és a magyar nemzet egészével) kapcsolatos politikája is. A magyar településterület földrajzi jellege (pl. tömb, nyelvsziget, szórvány), az etnikumközi kapcsolatok (főként a kisebbségek beolvadását felgyorsító vegyes házasságok) mértéke szintén a természetes asszimilációt, majd a statisztikában is megnyilvánuló nemzetváltást befolyásolhatja (ld. Gyurgyík 2003). Ezek a tényezők természetesen a magyar kisebbségek egészét érinthetik, de lélekszámukat az elmúlt évtizedben leginkább a szlavóniai, muravidéki, a felső-őrségi és szlovákiai (főként nagyvárosi és nyelvhatár-menti) magyarok esetében apasztották. A magyarságnak az adott országban megfigyelhető presztízse és a társadalmi közhangulat jelentős hatást gyakorol a magyar anyanyelvű cigányság identitására, a roma, magyar illetve az államalkotó etnikum közötti „nemzet(iség)választására”. Az elmúlt három népszámlálás alapján mind Magyarországon, mind a szomszédos országokban jelentős ingadozásoknak lehetünk tanúi a cigányság önbevallását nézve. A népszámlálások alkalmával a nem cigány környezet által cigánynak tartott népességnek csak kisebb (30-40% körüli) hányada deklarált valamilyen roma kötődést/identitást (vö. Kocsis 2003: 713.), amely azonban térben és időben rendkívül változékony. A hagyományos nemzeti kisebbségekkel ellen-

tétben ezt az ingadozást elsősorban a cigány identitáskonstrukciók változatossága, illetve a társadalmi környezet aktuális viszonyulása (avagy a cigányság stigmatizáltságának mértéke) okozza.

Ezen ingadozást kitűnően szemléltetik a népszámlálási adatok is. Bár a régió legtöbb országában a cigányság száma nőtt, ezen növekedés mértéke egyes esetekben messze meghaladta a természetes szaporodásból következő mértéket (pl. Magyarországon, Erdélyben). A cigányság számának és arányának dinamikus gyarapodása (1990: 465 ezer, 2001: 576 ezer, 2011: 745 ezer fő) egyre jelentősebb térbeli koncentrációjukhoz vezet, amely a szelektív migrációval együtt egybefüggő térségek gettósdásához (Virág 2006), cigány etnikai többség kialakulásához vezet. A cigányság térbeli koncentrációja leginkább a Kárpát-medence északkeleti, keleti, nem magashegységi, alföldperemi, dombvidéki területein figyelhető meg (pl. Kelet-Szlovákia, Északkelet-Magyarország, a Dunántúl déli része, Erdélyben a Partium alföldi vidékei és az Erdélyi medence).

Etnikai térszerkezet a 21. század elején

Magyarország

Míg a 2001-es népszámlálás időpontjában az ország lakóinak csupán 5-6%-a, addig 2011-ben már 14-15%-a nem válaszolt az etnikai-nyelvi jellegű kérdésekre, akik legnagyobb számban Budapesten, annak környékén és a vidéki nagyvárosokban éltek. Döntően e nagy tömegű népesség és az 1981 óta megfigyelhető természetes fogyás miatt a magát magyarnak vallók (84%) száma 1980 és 2011 között – a szomszéd országok magyar kisebbségeinek fokozódó betelepülése ellenére – 2,3 millióval csökkent. A legutóbbi két népszámlálás idején Magyarországon már lehetővé vált a többes etnikai-nyelvi kötődés bevallásának lehetősége is, amelynek eredményeként mintegy félmillió főre tehető a többes etnikai kötődésű népesség száma. Elsősorban ennek a módszertani változásnak tudható be, hogy a nemzeti kisebbségek fiatal generációinak nyelvváltása, elmagyarosodása ellenére a nem magyar anyanyelvűek száma 1990–2011 között különösen a románok, cigányok és szerbek körében nőtt, míg más nemzetiségek esetében stagnált vagy enyhén csökkent. Ezen időszak alatt a fent vázolt okok, valamint a kisebbségi szervezetek aktivitásának növekedése, a cigányok magas természetes szaporodása, illetve etnikai identitásának növekedése miatt a nem magyar nemzetiségűek száma 2,5-

szőrösére nőtt. A nyelvi térszerkezetet tekintve az ország területe meglehetősen homogén (magyar), míg a nemzetiségi hovatartozás szerint a túlnyomórészt magyar anyanyelvű cigányság növekvő száma és aránya miatt az északkeleti és délnyugati területek népessége egyre inkább vegyesnek számít.

A 8,3 milliónyi magyar – 62 települést leszámítva – az ország minden városában és községében abszolút többséget képez. Legtöbbjük lakóhelye a főváros és a nagy regionális központok: Debrecen, Miskolc, Szeged és Pécs. A legnagyobb etnikai kisebbség a cigányság, akik közül csupán 309 ezren vállalták nemzetiségüket. Annak eredményeként, hogy a cigányok túlnyomórészt a helyi többségi nemzethez (a magyarokhoz) tartozónak tekintik magukat, ez a népességszám messze elmarad azok számától, akiket a nem cigány környezet (bizonyos antropológiai jegyek, bőrszín, életforma, társadalmi magatartás alapján) cigánynak vél. A különböző felmérések alapján a cigányok száma 1978-ban 325 ezerre, 1993-ban 468 ezerre, 2003-ban 570 ezerre, míg 2010-13-ban 876 ezerre volt becsülhető (ld. Hablicsek 2007; Kemény et al. 2004; Kertesi és Kézdi 1998; Péntes et al. 2015). A romák általában a kevésbé urbanizált, hagyományos rurális területeken élnek magas arányban. A népszámlálási adatok szerint csupán 29 falu lakossága volt cigány abszolút többségű, amelyek túlnyomórészt Borsod-Abaúj-Zemplén és Baranya megyében voltak fellelhetők. A cigányok közel ⅓-a erősen szegregált körülmények között él, ahol számos esetben etnikai gettók kialakulása figyelhető meg. Ez a folyamat nemcsak a városokban, hanem egész régiókban jelentkezik, térben a cigányság fokozatos elkülönülését eredményezi a társadalom nagyobbik felétől. A leginkább elcigányosodó járások (10-23,2%) Északkelet-Magyarországon (Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben), a Közép-Tisza vidéken és a Dunántúl déli részén (Baranya, Somogy megyékben) találhatók. A városok közül Budapest, Miskolc és Ózd rendelkezik a legtöbb cigány lakossal. Az ország magát német nemzetiségűnek valló lakóinak településterülete az alábbi régiókra osztható:

1. Nyugat-Dunántúli határvidék,
2. Dunántúli-középhegység,
3. Baranya és Tolna megye,
4. Bács-Kiskun délnyugati része,
5. egyéb szórványok (főleg Békés, Pest és Somogy megyék területén).

Az 1946–1948. évi kitelepítések során Baranya, Bács-Kiskun, Komárom-Esztergom megyék és a főváros németiségének kb. fele nem hagyta el, illetve nem kellett elhagynia lakóhelyét. Különösen Kelet-Baranyában, a Vértesben, a Gerecsében és a Bakony középső területeinek jelentős részén sikerült többségüket megőrizniük. Legtöbb német lakója a következő településeknek van: Budapest, Pécs, Pilisvörösvár és Sopron. A szlovákok 18. században létrejött településterülete az asszimiláció és az 1946–1948 közötti csehszlovák–magyar lakosságcsere eredményeként napjainkra három nagyobb (Békés, Dunazug, Pest–Nógrád), és ezeken kívül négy kisebb hegyvidéki (Zemplén, Bükk, Mátra, Bakony) nyelvszigetre, szórványkörzetre zsugorodott, ahol csupán egy falu (Csővár) szlovák többségű. A horvátok néprajzi és regionális szempontból soká-cokra (Délkelet-Baranya), bosnyákokra (Dél-Baranya), bunyevácokra (Bácska), Dráva–Mura-melléki horvátokra és az osztrák határ közelében élő (gradistyei) horvátokra bonthatók. Az ország 12. határ menti falujában alkotják a lakosság többséget. Legtöbb horvát lakója Pécsnek, Kópházának, Szentpéterfának és Tótszerdahelynek van. A románoknak a belső, gazdasági jellegű migráció eredményeként már csak 1/3-a él a mai magyar–román határ menti megyékben, ahol legnépesebb közösségeik Méhkeréken, Kétegyházán és Gyulán található. A románok száma csupán Méhkeréken haladja meg a magyarokét. A szerbek túlnyomó része a Duna közelében és a délkeleti határvidéken él, ahol egy falu (Lórév) számít szerb többségűnek. A hazai szlovén kisebbség túlnyomó részének szűkebb hazája továbbra is az osztrák és szlovén államhatár közötti terület (Rába- vagy Vend-vidék), ahol legnagyobb közösségeik a vidék központjában, Szentgotthárdon és Felsőszölnökön élnek.

Fontos megemlíteni az etnikai hovatartozásukról nem nyilatkozókat, akik 2011-ben közel másfél millióan voltak. E heterogén csoport földrajzi eloszlása meglehetősen egyenletes, mindössze a Cserehát aprófalvas térségében van egy összefüggő, magas választási hajlandósággal jellemezhető terület. Alapvetően két tényező: a településméret és a kor tagolják leginkább e csoportot (azaz legkevésbé a városi fiatalok, míg leginkább az aprófalvakban élő idősek választottak), de a különbségek nem kiugróak.

Szlovákia

Szlovákia nyelvi-etnikai térszerkezete alapvetően duális jellegű, mert a szlovák–magyar nyelvi érintkezési zónától északra a szlovákok, délre a

magyarok dominálnak. Az északkeleti, lengyel határvidéken a középkortól fennálló ruszin településterület korábbi etnikai egysége mára teljesen megszűnt. Kelet-Szlovákia területén, ahol a lakosságnak ma már negyede cigány származású, kisebb-nagyobb cigány többségű etnikai mikrokörzetek alakultak ki.

Az államalkotó nemzet, a 4,3 milliós szlovákság az 1996-os (a déli területeken tendenciózus, etnikai szempontokat figyelembe vevő) közigazgatási reform, területfelosztás óta az ország minden régiójában (kraj) és – a dunaszerdahelyit, komáromit és mezőlaborcit kivéve – minden járásában (okres) abszolút többséget képvisel. Az asszimilációs folyamatok eredményeként főként a nyelvhatár közelében az elmúlt évtizedben kiemelkedően sok, 47 település vált magyarból szlovák többségűvé. Legnépesebb közösségeik a következő városokban élnek: Pozsony, Kassa, Eperjes, Nyitra, Zsolna, Besztercebánya és Nagyszombat. A félmillió magyar kisebbség dél-szlovákiai településterületének (kb. az 1938–1945 között Magyarországhoz visszacsatolt terület) korábbi szinte homogén magyar jellege 1945–1948 között a csehszlovák állami telepítések, deportálások és a magyarok erőszakos asszimilálása („reszlovakizációja”) következtében megszűnt. A szlovák–magyar nyelvhatár városai (pl. Szenc, Galánta, Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó, Kassa) is ekkor veszítették el magyar többségüket. Jelenleg a magyaroknak már csak valamivel több, mint az ötöde él olyan településen, ahol arányuk 80% fölötti. A magyar többségű települések száma mára 380-ra zuhant (2001-ben 416) az asszimiláció, valamint a magukat cigánynak vallók és a nemzetiségükről nem nyilatkozók számának dinamikusabb növekedése miatt. A legtöbb magyar lakóhelye Komárom, Dunaszerdahely, Pozsony, Érsekújvár és Gúta.

A cigányok népszámlálási lélekszáma (106 ezer fő) Szlovákiában is messze elmaradt a környezet által cigánynak minősítettek számától. Ez utóbbiak száma és aránya 2013-ban 403 ezerre, illetve 7,5%-ra volt tehető (Mušinka et al. 2014). A cigányok túlnyomó többsége évszázadok óta a keleti, délkeleti területeken (a Poprád–Losonc vonaltól keletre) él, ahol a nemzetiségi adatok szerint 22 falu számít cigány többségűnek. Legtöbb roma nemzetiségű Kassán, Töketerében, Jernyén, Rókuson és Kislomnicon él. A századfordulón még közel százezernyi, görög katolikus vallású ruszin népesség utódai közül 2011-ben már csak 41 ezren vallották magukat ruszin és ukrán nemzetiségűnek. Túlnyomó többségük

a Lengyelországgal szomszédos, északkeleti járások lakója, ahol legnépesebb közösségeik Homonnán, Mezőlaborcon, Vízközön, Kassán és Eperjesen élnek. Az 1910-ben még 281 ruszin többségű település közül 2011-ben nemzetiség szerint már csak 48-ban (ugyanakkor anyanyelv szerint 129-ben) vallották többen magukat ruszinnak, ukránnak, mint szlováknak. A ruszin népesség etnikai öntudata Mezőlaborc környékén a legerősebb.

A nem válaszolók száma Szlovákiában is meredeken emelkedett 382 ezer főre. Magyarországhoz hasonlóan eloszlásuk földrajzilag egyenletes, bár Nyugat-Szlovákiában általában magasabb a válaszadási hajlandóság, mint Közép- vagy Kelet-Szlovákiában. A nem válaszolók a fiatalabb korosztályok között, illetve a 10 ezer főnél népesebb városokban jelentősen felülreprezentáltak (vö. Gyurgyík 2014).

Kárpátalja (Ukrajna)

A legutóbbi, 2001-ben megtartott ukrainai népszámláláson Kárpátalja közel 1,3 milliónyi lakosának több mint 81%-a vallotta magát ukránnak, 12,6%-a magyar nemzetiségűnek. A 2001 óta eltelt másfél évtized természetes folyamatai, továbbá a 2014-ben kitört kelet-ukrainai fegyveres konfliktus migrációs következményei azonban vélhetőleg jelentősen átalakították a fenti népességszámot és arányokat, amelyeket egyelőre még becsülni sem lehet. Ennek megfelelően a következőkben a 2001-es állapot bemutatására szorítkozunk. Ekkor az ukránok (Beregszászt és a Beregszászi járást leszámítva) a terület minden járásában és városában a népesség többségét képviselték. Legnépesebb közösségeiknek Ungvár, Munkács, Huszt, Nagyszőlős, Szolyva és Rahó nyújtott otthont. A régió lakosságán belül a magát ruszinoknak vallók száma – ezen etnikai kategória hat évtizedes tiltása, el nem ismertsége okán – drasztikusan lecsökkent, mindössze 6,8 ezren vallották magukat ruszin anyanyelvűnek. Legnagyobb (20%-ot meghaladó) koncentrációban a Munkácsi járás egy, illetve a Szolyvai járás három településén éltek, ahol egy településen (Kisanna) az arányuk elérte a 90%-ot. A terület legnépesebb nemzeti kisebbsége a magyarság, amely a 17. század végén került kisebbségbe a ruszinnal szemben Kárpátalja mai területén (1495: 65%, 1715: 41,1% magyar). A 2001-es népszámlálás anyanyelvi adatai szerint a magyarok 83 településen képezték a helybeli lakosság abszolút többségét, többnyire a magyar határzónában, ahol Kárpátalja egyetlen magyar többségű városa (Beregszász) is található. Legnépesebb magyar közösségeknek Beregszász, Ungvár, Munkács és Nagydobrony nyújt otthont. Az oroszok (36

ezer fő, 2,9%) igazán népes közösséggé az 1944 utáni bevándorlásoknak, betelepítéseknek köszönhetően váltak. Ekkor, mint szovjet állami és pártalkalmazottak, katonák, illetve családtagjaik érkeztek ide, főként a városokba (Ungvár, Munkács, Beregszász, Huszt), ahol a legnagyobb közösségeik élnek. A román kisebbség (33 ezer fő, 2,6%) területileg meglehetősen koncentráltan, a történelmi Máramaros megyében, a Rahói és Técsői járások határán él. Kárpátalján a cigányok (nemzetiség szerint 14 ezer fő, 1,1%, anyanyelv szerint 3 ezer fő, 0,2%) túlnyomó többsége magyar anyanyelvűnek vallja magát, tehát alapvetően alföldi, hagyományosan magyarok lakta környezetben él, legnépesebb közösségeik azonban az ukrán–magyar nyelvhatár környékén – elsősorban a városokban – találhatók. A szlovákok száma asszimilációjuk és 1944 utáni kivándorlásuk miatt 2,6 ezer (nemzetiség szerint 5,6 ezer) fő, főként Ungváron és környékén élnek. A németek lélekszáma az intenzív kivándorlás és elukránosodás miatt 2001-ben már mindössze 1,9 ezer fő (nemzetiség szerint 3,6 ezer fő) volt. Szórványaik többnyire Munkács és környékének lakói.

Erdély (Románia)

A fokozódó kivándorlás eredményeként Románia más régióihoz hasonlóan, a tágan értelmezett Erdély is nagy népességvesztést szenvedett el 1992 és 2011 között, aminek eredményeként lakosságának száma 7,7 milliőről 6,8 millióra zuhant. Az emigráció úgy tűnik, hogy hasonló mértékben sújtotta az egyes etnikumokat, mert arányuk az elmúlt két évtizedben alig változott. A közel $\frac{3}{4}$ részben románok és ötödrészt magyarok lakta Erdély etnikai térszerkezetében még mindig megfigyelhető két-két (dél-erdélyi–bihari és észak-erdélyi–máramarosi román; székelyföldi és észak-bihari magyar) etnikai tömb, valamint a közöttük húzódoó vegyes nemzetiségű zónák léte. A tudatos román nemzetépítés és etnikai homogenizációs politika eredményeként a 20. században a románok aránya Erdélyben 55,1%-ról 74,7%-ra nőtt (Varga 1998), majd 2011-re 70,6%-ra csökkent. Az erdélyi megyék közül kettőben továbbra is a magyarok képezik a lakosság abszolút többségét. A magyar nemzetiségűek aránya Hargitában 83%, Kovásznában 72% körüli, míg a 20. század derekáig magyar többségű Szatmárban és Marosban arányuk már csak 32-37% körüli. A hivatalos nyelvhasználathoz szükséges (20%-os) arányt a magyarok meghaladják még Biharban és Szilágyban is.

Az államalkotó nemzet, a románok aránya Erdély 16 megyéje közül 7-ben meghaladja a 80%-ot, további 7-ben pedig arányuk 50–80% közötti. A dominánsan román jellegű városok és kommunák a Déli-Kárpátok, az Erdélyi-középhegység és Máramaros, Beszterce-Naszód megyék határvidékén tömörülnek. A románok kevesebb mint $\frac{1}{3}$ -a él olyan városban és kommunában, ahol arányuk 80% fölötti. Hat nagyvárosnak (Temesvár, Kolozsvár, Brassó, Nagyvárad, Nagyszeben, Arad) 100 ezernél is több román lakosa van. A magyarok fele a Székelyföld megyéinek (Hargita, Kovászna, Maros), több mint negyede a Partium (Bihar, Szatmár, Szilágy, Máramaros) lakója. A magyarok többi része a Bánságban, Arad-vidéken és Erdély középső területein, kisebb-nagyobb nyelvszigeten kísérel meg etnikai identitását és anyanyelvét megőrizni. A 2011-es népszámlálás szerint már csak harmaduk él dominánsan (80% fölötti) magyar jellegű városban és kommunában. Negyedük viszont olyan igazgatási egységben él, ahol 20% alatti arányuk miatt nyelvük nem számít hivatalosnak. Legtöbb magyar lakója a székelyföldi városoknak (Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Csíkszereda), továbbá Kolozsvárnak, Nagyváradnak és Szatmárnémetinek van. 2011-ben Erdélyben 271 ezren vallották magukat romának. A többi országhoz hasonlóan Romániában is jelentősen eltér a magát romának vallók száma a mások által cigánynak gondoltaktól. A szakértők által becsült 1,8-2 millió fő, illetve a roma szervezetek által megadott 2-2,5 millió fő mintegy három-négyszeresen haladja meg a népszámláláson rögzített értéket (vö. Crețan és Turnock 2009; Kiss 2012). A cigányok által hagyományosan legnagyobb számban és arányban lakott régiók továbbra is az Erdélyi-medence (főként a hajdani Szászföld, a Maros melléke) és a magyar–román határvidéki megyék (Szatmár, Bihar, Arad, Temes) alföldi, dombvidéki területei. Az erdélyi cigányok több mint $\frac{1}{3}$ -a ugyan még mindig falvakban él, de a legnépesebb közösségeik, akár csak a régió többi országában, olyan nagyvárosok lakói, mint Kolozsvár, Nagybánya, Marosvásárhely, Torda és Arad. A 71 roma többségű település fele Maros és Bihar megyékben fekszik. A cigányok általában a többségi környezeti nyelvet (románt vagy magyart) vallják anyanyelvüknek. E tekintetben kivételnek az Erdélyi-medencében élők számítanak.

Az 1980-as évekig Erdély harmadik legnépesebb etnikumának számító németek (2011-ben 33 ezer fő, 0,5%) harmada a történelmi Erdély (szász), $\frac{2}{3}$ -a a Bánság és Partium (sváb) lakója. Az elmúlt három évtizedben szinte teljessé vált exodusuk következtében már alig van olyan

kommuna, ahol arányuk elérné az 5%-ot. Számottevőbb német közösség már csak Temesvárott, Nagyszebenben és Aradon található. Az erdélyi ruszin, ukrán lakosság (42 ezer fő) többsége továbbra is a történeti Máramaros déli részén, az ukrán határ közelében lakik. Legnagyobb közösségeik 5-10 ezer fős óriásfalvakban élnek (pl. Havasmező, Visóoroszi). A szlovákok (14 ezer fő) alapvetően ma is a Réz-hegységben (Bihar és Szilágy megye határvidékén), illetve az Arad megyei Nagylakon élnek. Az erdélyi szerbek (16 ezer fő) csaknem teljes egésze a Bánságban, többnyire a szerb határ közelében él, de a legnépesebb közösségük a régió központjának, Temesvárnak a lakója.

Nyelvrokonaik a római katolikus, emiatt egyre inkább elhorvátosodó krassovánok (5,4 ezer fő) falvai Resicabánya déli szomszédságában tömörülnek. Az 1737–1738-ban idemenekült katolikus bolgárok (5 ezer fő) már csak a Bánság két községében alkotnak többséget. Az alapvetően az 1820-as években letelepített csehek (1,9 ezer fő) túlnyomó része a Bánság déli peremének (Almás- és Lokva-hegység) apró falvaiban lakik, amelyek közül hét még mindig cseh többségű.

Vajdaság (Szerbia)

Az 1,9 milliányi vajdasági lakosnak 2011-ben már 66,8%-a vallotta magát szerbnek, míg magyarnak csupán 13%-a. Az etnikai és nyelvi tekintetben is egyre inkább homogenizálódó népességű tartomány folyamatosan veszít abból a rendkívüli etnikai–vallási–kulturális tarkaságból, amely ezen dél-alföldi tájakon a 18. században jött létre. A szerbek száma a Vajdaság területén az 1990-es években (a szerb menekülteknek köszönhetően) 178 ezer fővel nőtt. Gyarapodásuk elsősorban a Belgrád–Újvidék–Szabadka tengely közelében fekvő, viszonylag kedvező életkörülményeket kínáló, gazdaságilag fejlett kommunák területén volt különösen feltűnő. A tartomány kommunái közül abszolút többséget képviselnek a Szerémségben, Dél-Bácskában és a Bánság déli, illetve középső részén. Legtöbb szerb lakója Újvidék, Pancsova, Nagybecskerek, Zombor és Mitrovica városoknak van. A nagyarányú elvándorlás és természetes fogyás ellenére a Vajdaságban még 2011-ben is 251 ezer lakost írtak össze magyarként, akik főleg az északi, Tisza közeli kommunákban a lakosság többségét képviselik. Többnyire itt található legnépesebb közösségeik is: Szabadka, Zenta, Óbecse, Nagybecskerek és Újvidék. Az egyaránt római katolikus felekezetű horvátok, bunyevácok és sokácok együttes száma nemzetiség szerint 2011-ben 64 ezer fő volt (3,3%). Bácskában még 10 falu őrzi bunyevác és sokác többségét, elsősorban

Szabadka déli előterében és a Duna (a horvát–szerb határ) közelében. A szlovákok lélekszámát (50 ezer fő) az elmúlt évtizedekben elsősorban természetes fogyásuk apasztotta. Legnépesebb közösségeik lakóhelye a bánsági Nagylajosfalva és Antalfalva, a szerémségi Ópazova, valamint a bácskai Petróc és Kiszács. A románok lélekszáma (25 ezer fő) 1910 óta – a kivándorlás, természetes fogyás és az elszerbesedés miatt – folyamatosan csökken. Túlnyomórészt a Bánság déli és középső részén, még 17 faluban képeznek etnikai többséget.

A vajdasági cigányok (42 ezer fő) – eltérően a többi Kárpát-medenceitől – ebben az elképesztően soknemzetiségű közegben többnyire nem asszimilálódtak egyik környező nyelvhez sem. Legtöbbjük a nagyobb városokhoz és környékükhöz kötődik (Újvidék, Szabadka, Nagybecskerek, Belcsény, Nagyikinda), de jelentős a cigányok aránya a Bánság középső, határvidéki, egyre inkább elnéptelenedő vidékein is. A görög katolikus ruszinok, ukránok (18 ezer fő) legfontosabb települései a 18. század derekán benépesült bácskai Bácskeresztúr és Kucora.

Horvátország pannon területe

A 4,3 milliós Horvátország területén az 1990-es években lezajlott legjelentősebb etnikai változások háttérében a szerbek több mint felének távozása, eltávolítása és a nemzeti öntudat erősödése állt. A közel 4 milliós, bosznia-hercegovinai menekültekkel is gyarapodó horvátság térnyerése (különösen a szerbek rovására) Krajinában (Károlyvárostól, Sziszekttől délre), Nyugat-Szlavóniában és Baranyában volt feltűnő, ahol a horvát többségű falvak száma több mint 500-zal gyarapodott. A 2011-es népszámlálás szerint a pannon-horvát területeken a legtöbb horvátnak Zágráb, Eszék, Sesvete, Bród és Károlyváros ad otthont. A szerbek országos száma – az 1991–1995 közötti háború és azzal kapcsolatos migrációk miatt népességük közel $\frac{2}{3}$ -át elveszítve – 187 ezer főre apadt (4,4%), míg a pannon területeken jelenlegi létszámuk 131 ezer fő. Az 1990-es évek viharos eseményeit a szerbek legnagyobb számban a Szerbiával határos, horvát fennhatóság alá legkésőbb (1998-ban) visszatérő keleti területeken tudták átvészelni (Vukovár-Szerém és Eszék-Baranya megyékben), ahol etnikai területük korábbi egysége viszonylag kevésbé változott. A legnépesebb horvátországi szerb közösségek lakóhelye Zágráb, Vukovár, Eszék, Borovo és Károlyváros. A magyarok többsége a középkori magyar gyökerekkel rendelkező Drávaszögben (Dél-Baranyában) és Kelet-Szlavóniában (Eszéktől délre) él, ahol tíz településen ké-

pezik a lakosság többségét. A többnyire az elmúlt fél évszázadban bevándorolt bosnyákok („muszlimánok”) főként Zágrábban és környékén, Sziszekén, valamint a boszniai határvidéken élnek (20 ezer fő). A 19. században betelepült csehek száma (9 ezer fő) a körükben is felgyorsult asszimiláció miatt rohamosan csökkent. Túlnyomó többségük ma Nyugat-Szlavóniában (főként Daruvár és Grubišno Polje környékén) él, ahol 16 faluban jelentik a népesség etnikai többségét. A négyezer főnyi szlovák, illetve a háromezer fős ruszin közösség lakóhelye Kelet-Szlavónia, ahol két-két faluban alkotnak többséget. A cigányok (15 ezer fő) főleg a Muraköz és Varasd környékén élnek, ahol immár három (önállóságot csak az elmúlt évtizedben szerzett) településen ők képezik a legnagyobb etnikai csoportot.

Muravidék (Szlovénia)

Szlovénia első, 2002-es népszámlálása egyben az eddigi utolsó volt, hiszen az ország áttért a regiszter alapú népesség-nyilvántartásra. A 2002-es állapot szerint a Muravidék 82 ezer lakosa közül 85% vallotta magát szlovén, 6,6% magyar nemzetiségűnek. A szlovén etnikai terület a magyar határsáv egy részétől eltekintve az egész Muravidéket lefedi; ¾-ük az alföldi jellegű területeken él. A túlnyomórészt a magyar-szlovén határzónában élő, ott 2002-ben még 17 faluban többséget képező magyarok száma a 2. világháború utáni időszakban közel harmadára csökkent. Legtöbb magyar lakója Alsólendvának és Dobronaknak van. A túlnyomórészt a szomszédos Muraközből származó horvát népesség főként Alsólendván és Muraszombaton talált új otthonra. A cigányok többnyire a magyar határvidék lakói, de az egyetlen teljesen cigány falu (Puszt) Muraszombat közelében található.

Őrvidék (Ausztria)

Szlovéniához hasonlóan Ausztriában sem tartottak az ezredforduló óta népszámlálást ugyanazon okból. A 2001-es népszámlálás szerint a több mint negyedmilliónyi őrvidéki lakos 87%-a német köznyelvű volt, akiknek lélekszáma főként a horvát és magyar asszimilánsoknak köszönhetően a tíz évvel korábbi népszámláláshoz képest nőtt ugyan, de aránya a lakónépességen belül a külföldiek betelepülése miatt csökkent. Az Őrvidék települései közül mindössze 25 nem német nyelvi többségű. A legtöbb német ajkú lakosnak Kismarton, Nezsider, Nagymarton és Felsőőr ad otthont.

A horvát közösség lélekszáma (20 ezer fő, 7,2%) a horvát bevándorlás eredményeként enyhén növekszik. A horvát többségű falvak (összesen 23) ma már csak a Felsőpulyai járás keleti részén képeznek tömböt. A rendszerváltás utáni nagyarányú magyar bevándorlás ellenére az Őrvidéki magyarság száma (6,6 ezer fő) fokozatosan csökken, amelyért elsősorban az őshonos magyarok rohamos természetes fogyása és nyelvi elnémetesedése felelős. A legnépesebb közösségeiket Felsőőrön, Felsőpulyán és Alsóőrön találjuk, két faluban (Alsóőrön és Őriszigeten) pedig ők adják a helyi többséget.

Irodalom

- CREȚAN, R. – TURNOCK, D. (2009): The Gypsy Minority in Romania: A Study in Marginality. *Romanian Journal of Geography* 53. 1., 33–56.
- GYURGYÍK L. (2003): Az asszimilációs folyamatok vizsgálata – komplex megközelítésben – a szlovákiai magyarság körében. *Kisebbségkutatás* 12. 1., 10–43.
- GYURGYÍK L. (2014): A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig. Különös tekintettel a 2001-től napjainkig tartó időszakra. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.
- HABLICSEK L. (2007): Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. *Demográfia* 50. 1., 7–54.
- KAPITÁNY B. (2013): Kárpát-medencei népszámlálási körkép. *Demográfia* 56. 1., 25–64.
- KEMÉNY I. – JANKY B. – LENGYEL G. (2004): A magyarországi cigányság 1971–2003. Gondolat Kiadó–MTA ENKI, Budapest.
- KERTESI G. – KÉZDI G. (1998): A cigány népesség Magyarországon. *Sociotipo*, Budapest.
- KERTZER, D. I. – AREL, D. (2002): Censuses, identity formation, and the struggle for political power. In: Kertzer, D. I. – Arel, D. (eds.): *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Cambridge University Press, Cambridge., 1–42.
- KISS T. (2012): A 2011-es romániai népszámlálás tanulságai és következményei. *Pro Minoritate* 2012. ősz, 9–26.
- KISS T. – BARNA G. (2012): Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.
- KOCSIS K. (2003): A Kárpát-medence változó etnikai arculata (1989–2002). *Kisebbségkutatás* 12. 4., 706–714.

- MUŠINKA, A. – ŠKOBLA, D. – HURRLE, J. – MATLOVIČOVÁ, K. – KLING, J. (2014): Atlas rómskychkomunit na Slovensku 2013. UNDP, Bratislava.
- PÉNZES J. – PÁSZTOR I. Z. – PÁLÓCZI Á. 2015: Cigányság Magyarországon – adatforrások és hátterük. In: Kozma G. (szerk.): Facultates sine finibus Tanulmányok a „Süli-suliból”. Tiszteletkötet: Süli-Zakar István professor emeritus 70. születésnapjára. Didakt Kft., Debrecen, 168–178.
- TÁTRAI P. (2014): Etnikai folyamatok Magyarországon az ezredforduló után. Területi Statisztika 54. 5., 506–523.
- TÓTH Á. – VÉKÁS J. (2013): A magyarországi nemzetiségek létszámváltozása 2001 és 2011 között. Statisztikai Szemle 91. 12., 1256–1267.
- VARGA E. Á. (1998): Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből. Püski, Budapest.
- VERES V. (2015): Népegyeszerkezet és nemzetiség. Az erdélyi magyarok demográfiai képe a 2002. és 2011. évi népszámlálások tükrében. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár.
- VIRÁG T. (2006): A gettósodó térség. Szociológiai Szemle 16. 1., 60–76.

Szirmai Viktória: Poszt-szocialista jól-lét és területi egyenlőtlenség a Kárpát-medencében

Bevezetés

A társadalomtudományi gondolkodás egy új paradigmája szerint a mai folyamatok megértéséhez már nem elegendők a kizárólag gazdasági szemléletű elemzések. A gazdaság, a gazdasági folyamatok mechanizmusai mellett a társadalmi tényezőket, az emberek mindennapi életviszonyait, közte a jól-létét is vizsgálni kell, azokra is figyelemmel kell lenni, akár a világban zajló jelenségek értelmezésekor, akár a legkülönbözőbb típusú fejlesztési célok kijelölésekor, akár a társadalmi és gazdasági, politikai problémák, feszültségek kiküszöbölésének a törekvéseikor (Dogan 2004, Kolossov–Loughlin 2004). Ezt állítja a Stiglitz-jelentés is, amely a Columbia Egyetem professzora, a Nobel-díjas Joseph E. Stiglitz vezetésével, nemzetközileg ismert és elismert közgazdászok, társadalomkutatók részvételével készült 2009-ben. A „Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress” („A gazdasági teljesítményt és a társadalmi fejlődést mérő bizottság jelentése”) című tanulmánynak központi gondolata, hogy a termelés- és a gazdaságorientált mérésekről a mai és a jövőbeni generációk társadalmi jól-létére annak vizsgálatára kell a hangsúlyokat helyezni.

Ez a tanulmány ennek a felfogásnak jegyében vállalta a poszt-szocialista jól-lét és területi egyenlőtlenség néhány problémájának a vizsgálatát néhány Kárpát-medencei országban, mégpedig Magyarország, Szlovákia, valamint Románia és Szerbia térségének az eseteiben. Egy tanulmány kereteit ugyanis jóval meghaladná a Kárpát-medence területén található összes ország akár a jól-léti szintjeinek, akár a területi egyenlőtlenségeinek az elemzése, hiszen ebben a térségben több ország is található, így Magyarország és Szlovákia teljes területe, továbbá Ausztria, Bosznia-Hercegovina, Csehország, Horvátország, Románia, Szerbia, Szlovénia és Ukrajna bizonyos százaléka.

A társadalmi jól-lét stiglitz-i fogalma nyolc tényezőt foglal magába: az anyagi életkörülményeket (ennek keretében a jövedelem, a fogyasztás és a vagyon mutatóit); az egészség, az oktatás, az egyéni aktivitások szempontjait (a munkát is beleértve); a politikai képviselő és a kormányzás, vagyis a politikai érdekérvényesítés mutatóit; a társadalmi és a személyes jellegű kapcsolatrendszerek összefüggéseit; a mai és a jövőbeni környezeti viszonyok és végül a gazdasági és a fizikai jellegű bizonytalanságok dimenzióit.